SHARQ VA G'ARB AXLOQIY MADANIYATINING UMUMIY MANZARASI

Raxmonova Gulchexra Salaydinovna
CHDPU Milliy g‘oya huquq ta’lim kafedrasi v.b.dotsent (PhD)
Orcid:0009-0001-8972-4472

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarda ma’naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirishning ahamiyati va uning pedagogik mazmuni haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ma’naviy tarbiya ta’lim tarbiya sifati, axloqiy ong, poklik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ijtimoiy-axloqiy talab, xulq-atvor, axloqiy tarbiya, axloqiy me’yor

ОБЩИЙ ВЗГЛЯД НА ВОСТОЧНУЮ И ЗАПАДНУЮ НРАВСТВЕННУЮ КУЛЬТУРУ

Рахмонова Гульчехра Салайдиновна,
доцент Чирчикский государственный педагогический университет, доктор философии (PhD)
Orcid: 0009-0001-8972-4472

Аннотация. В данной статье говорится о важности формирования духовно-нравственного воспитания учащихся и его педагогическом содержании.

Ключевые слова: духовное воспитание, качество образования, нравственное сознание, чистота, воспитание в духе патриотизма, социально-нравственные требования, поведение, нравственное воспитание, моральные нормы.

GENERAL VIEW OF EASTERN AND WESTERN MORAL CULTURE

Rakhmonova Gulchekhra Salaidinovna,
Associate Professor Chirchik State Pedagogical University, Doctor of Philosophy (PhD)
Orcid: 0009-0001-8972-4472

Abstract. This article discusses the importance of developing students' spiritual and moral education and its pedagogical content.

Keywords: spiritual education, quality of education, moral consciousness, purity, education in the spirit of patriotism, social and moral requirements, behavior, moral education, moral standards.

Sharqning buyuk mutafakkirlari insonni axloqiy kamol toptirish, uni har tomonlama rivojlantirish, ma’naviy va ma’rifiy jihatdan kamol topish jarayonida turli tarixiy bosqichlardan –johillik, nodonlikdan ilmga, yovuzlikdan ezgulikka, vahs’hiylikdan insoniylikka o’tarkan, jamiyat ham s’hu tariqa rivojlanadi. Ikki muqobil ibtido – yovuzlik va ezgulik, jaholat va kamolatning o’zaro kuras’hi inson va jamiyat taraqqiyoti belgilagan, inson aql-zakovat sohibi sifatida o’zini anglas’higa olib keladi.

Axloq muayyan jamiyat va davrda o’zgaris’hlarga uchras’hi, rivojlanis’hi, so’nis’hi mumkin. Har bir xalqning yoki millatning o’ziga xos axloqi bilan bir qatorda, umumbas’hariy axloq me’yorlari jamiyatning umumiy taraqqiyotiga samarali ta’sir ko’rsatadi.Axloqiy tarbiyaning barcha zamonlar uchun dolzarb bo’lgan yo’li bu – namunaviylik tamoyili. Oilada, avvalo, yuqorida aytilganidek, ota-ona bolaga axloqiy namuna bo’lis’hi kerak. Maktabda va oliy o’quv yurtida muallimlarining ta’lim beris’h usullaridan tortib ularning ko’z ilg‘amas xatti-harakatlarigacha o’z s’hogirdlari tomonidan s’haxsiy namuna sifatida qabul qilinis’hini nazardan qochirmaslik lozim.

Qadimgi Xitoydagi ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarixida Konfutsiyning qaras’hlari ham alohida o’rin tutadi.Qadimgi Xitoydagi ijtimoiy-falsafiy fikrlarning rivojiga katta hissa qo’s’hgan. Mutafakkirning “Aforizmlar” asari teran falsafiy qaras’hlarida axloqiy masalalar markaziy o’rin tutadi.Qadimgi ajdodlarning urf-odatlari, meroslari, tariqatiga tayangan Konfutsiy o’tganlarning s’huhrati ularning avlodlarini yuksaltiradi, deb jamiyatning haqiqiy negizi, poydevorini yanada mustahkamlas’h uchun qadimgi urf-odat an’ana milliy marosim va bayramlarimizning, ajdodlarimizning tarixiy xotiralarining tiklanis’hi borasidagi ma’naviy-ma’rifiy islohotlarimizda ko’ris’himiz mumkin.

Suqrot (eramizdan oldingi 469-399-yillar) - qadimgi Yunon faylasufi. Afinaning ijtimoiy hayotida faol is’htirok etgan, yos’hlar tarbiyasi bilan s’hug‘ullangan, hurfikrli inson, bo’lgan Suqrotning fikricha, falsafaning markazida axloq masalalari turmog‘i lozim. Jamiyatning ravnaqi, tinchlik va osoyis’htaligi,

faravon hayoti axloq va odobning ahvoliga bog‘liq. Bu masalalar S’harq falsafasida ham katta o’rin tutganligi bois xalqimiz, buyuk allomalarimiz Suqrot nomini hurmat bilan tilga olgan, uning axloq-odob haqidagi pand-nasihatlariga amal qilis’hgan.

Umuman, qadimgi S’harq va G‘arb falsafasining ijtimoiy muammolari orasida axloq mavzusi etakchilik qiladi. O’s’ha davrda yaratilgan hikmatli so’z, iboralar bugungi kunda ham insonni mulohaza yuritis’hga majbur qiladi. S’harqda nafaqat din sifatida, balki yaxlit madaniyat, ma’naviyatning s’hakllanis’hida ham katta ahamiyatga ega bo’ldi. U madaniyatning ilm-fan, san’at, axloq, siyosat kabi sohalarining rivojiga ham ijobiy ta’sir ko’rsatdi.Bu davrda diniy ilmlar sohalarida mintaqa s’huhratini olamga tanitgan imom Buxoriy, imom Termiziy, Nizomulmulk, Dunyoviy ilmlar sohasida esa Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, hamda tasavvuf ma’naviy-ma’rifiy ta’limoti sohasida Ahmad Yugnakiy, Yusuf Xos Hojib, Najmiddin Kubro, Bahouddin Naqs’hband va bos’hqa buyuk alloma va mutafakkirlarning jamiyat taraqqiyoti rivojida ma’naviyat hodisasining beqiyos o’rni haqidagi qaras’hlari butun jahon ilmiy va falsafiy tafakkurining ravnaqiga hayotbaxs’h hissa qo’s’hdi.

Abu Nasr Forobiy (873-950) jahon ijtimoiy-falsafiy fikrlari tarixida “S’harq Aristoteli” (“Ikkinchi muallim”) degan unvonga sazovor bo’lgan mas’hhur qomusiy olimdir. Forobiy o’zining ijtimoiy-falsafiy qaras’hlarida jamiyatning vujudga kelis’h sabablarini, axloqning s’hakllanis’hi, insoniylik, adolatparvarlik, taraqqiyot, buyuk jamiyat, komil inson kabi mavzularni ilmiy-nazariy jihatdan asoslas’hga harakat qilgan. Forobiy axloqiy fazilatlar deganda bilimdonlik, donolik, va mulohazali bo’lis’h, vijdonlilik, kamtarlik, ko’pchilik manfaatini yuqori qo’yis’h, haqiqat, ma’naviy yuksaklikka intilis’h, adolatliylik kabi xislatlarni tus’hunadi. Ammo bu xislatlarning eng muhimi har bir insonning bilimli, ma’rifatli bo’lis’hidir.

S’huning uchun ham Forobiy axloq tus’hunchasiga aql bilan uzviy bog‘liq holda, tafakkurga asoslangan axloq sifatida qaraydi. Bundan biz Forobiyning

xloqni xulq me’yorlari ifodasi sifatidagina emas, balki kis’hilarning aqliy faoliyatining natijasi sifatida ham talqin etilganligini ko’ramiz S’hu kabi fikrlarni biz Abu Rayhon Beruniy (973-1048 y.) asarlarida ham uchratis’himiz mumkin. Beruniyning ma’naviy-qxloqiy qaras’hlari bilan bog‘liq ta’limotida mehnat, odob-axloq, ta’lim-tarbiya, kasb-hunar, ilm-ma’rifat uzviy mus’htaraklikda, bir butunlikda tahlil etilgan.

Beruniyning ma’naviy-axloqiy ta’limotida ikkiyuzlamachilik, yolg‘onchilik, tuhmat, qo’pollik, o’g‘rilik, bir-birining payiga tus’his’h, xudbinlik, singari yomon xulqlar toifasiga kiritiladi. Rostlik, odillik, adolat, bular Beruniy fikricha, yuksak ma’naviyat, go’zal odob-axloq belgisidir. O’z zararing hisobiga bo’lsa-da, rost gapir, haqiqatdan yuz o’girma, har bir narsaga odilona va xolisona yondas’h, deb ta’lim beradi va o’zi mazkur g‘oya va ta’limotlarga bir umr sodiqlikning ibrat-namunasiga aylanadi.

Beruniyning fikricha, insonparvarlik-kis’hilarning ma’naviyat darajasi, u o’zida ijobiy axloqiy xislatlarni tarbiyalay olis’hi bilan ham bog‘liq. “Saxix” yo’nalis’hining asoschisi eng etuk va mas’hhur muhaddis Abu Abdulloh Ismoil al-Buxoriy hadis ilmida “Amir-ul-mo’minin”, “Imom al-Muxaddisiyn” (Barcha muxaddislarning pes’hvosi”) degan s’harafli nomga sazovor bo’lgan. Islom dini insonni ma’naviy kamolot sari etaklovchi ta’limotdir. S’hu sababli Qur’oni Karimda ham, hadislarda ham yaxs’hi xulq-odob qoidalari va ularga kis’hilarning qat’iy amal qilis’hlari lozimligi borasidagi qaras’hlar keng targ‘ib etilgan.

Imom Ismoil al-Buxoriyning “Aljome as-saxix” asarining bir jildiga odob-axloq masalalarini yorituvchi hadislar jamlangan bo’lsa, “Al-adab al-mufrad” (Adab durdonalari) nomli asarda ham ijtimoiy turmus’hda hamda insonlar o’rtasida o’zaro munosabatlarni tas’hkil etis’h chog‘ida amal qilinis’hi lozim bo’lgan odob-axloq qoidalari borasida yanada batafsil ma’lumotlar berilgan. Najmiddin Kubroning maqsadi odamlarni ham jismonan, ham aqlan, ham ruhiy-ma’naviy jihatdan etuk qilib tarbiyalas’h bo’lgan. Ta’lim-tarbiya axloqiy poklik, mardlik, hojatbarorlik, g‘oyalarini targ‘ib etgan. Ilohni sevis’h bilan yaxs’hi insonlarni

sevis’hni birga olib qaradi, nafsni qattiq nazorat etib, ya’ni qoralab, ulug‘ taqvo piri degan nom chiqardi. U insonni “Kichik olam” deb, uning kamoloti cheksiz ekanini ta’kidlaydi. Biz bu fikrlarni xulosalab tarbiya axloqiy poklik, mardlik, hojatbarorlik kabi tus’hunchalarni olis’himiz mumkin.

Bahouddin Naqs’hbandning ta’lim-tarbiya haqidagi fiklari g‘oyat qadrlidir. U barkamol insonni tarbiyalas’h dastlab odobdan bos’hlanis’hini ta’kidlab, s’hunday degan edi: "Adab xulqni chiroyli qilis’h, so’z va fe’lni soz qilis’hdir". Odob saqlas’h-muhabbat samarasi, yana muhabbat daraxtining urug‘i hamdir. Agar odobdan ozgina nuqsonga yo’l qo’yilsa, nimaikiqilsanh ham, beadablik ko’rinadi, degan fiklarni keltirib o’tgan. S’harq mutafakkirlari axloqni ikkiga ajratis’hadi. Axloqli, axloqsiz, yaxs’hi yoki yomon axloqli singari axolqiy munosabatlar – bu jamiyatga, mehnatga, odamlarga va qolaversa, har bir kis’hining o’ziga munosabatidir.

G‘arb mutafakkirlari ham axloqiy tarbiya borasida o’zlarini fiklarining keltirb o’tganlar. Jumladan, Us’hinskiy “Tarbiyaning asosiy vazifasi axloqiy jihatdan ta’sir etis’hdan iboratdir. Bu aqlni umuman o’stiris’h, uni bilimlar bilan to’ldiris’hdan ko’ra muhimdir” deb izohlagan. Axloqiy tarbiya maqsadlari va vositalarini, K.D.Us’hinskiy kis’hi kamolga etgan bo’lis’hi, uning jismoniy, aqliy hamda axloqiy jihatdan o’sis’hi bir-biriga mos bo’lis’hi kerak, deb hisoblaydi. S’huning uchun u tarbiyani garmonik (har tomondan bir-biriga moslab) o’sgan s’haxsning tarkib topis’hida ma’lum maqsadga qaratilgan ongli jarayon deb ta’riflaydi.

Us’hinskiyning fikricha, axloqiy tarbiya bolada insonparvarlik, vijdonlilik, rostgo’ylik, mehnatsevarlik, intizomlilik va mas’uliyatni sezis’h, kamtarlik bilan birgalikda o’z qadrqimmatini bilis’hni o’stiris’hi lozim. Us’hinskiy tavsiya etgan axloqiy tarbiya tizimida uning xalqchillikka asoslangan butun pedagogik tizimiga muvofiq vatanparvarlik, vatanga fidokorona muhabbat ruhida tarbiyalas’h asosiy o’rinni egallaydi. Vatanga muhabbat, - deb yozadi Us’hinskiy, - bu insonning eng kuchli tuyg‘usidir.

Us'hinsiyning fikricha, axloqiy tarbiyaning vositalari quyidagilardan iborat bo'lis'hi kerak;

- Axloqiy tarbiyada kitob va darslikning o'rni kattadir. O'quvchi bu kitoblarda o'z nutqini o'stiris'hni, bilimni umumlas'htiris'hni axloqiy tarbiyalarni egallas'hni tez o'rganadi;
- O'qituvchining s'haxsan o'zi namuna bo'lis'hi kerak;
- Ye'tiqodga u juda katta e'tibor bergan edi;
- O'quvchilarga mohirlik bilan munosabatda bo'lis'h (pedagogik odob);
- Ogohlantiris'h choralari;
- Rag'batlantiris'h va jazolas'h;

Suqrotning fikricha, tarbiyadan kutilayotgan maqsad, buyumlar tabiatini o'rganis'h bo'lmay, balki kishining bilim olishi, axloqni kamol toptirishi kerak. Lekin Suqrotning axloqiy qarashlarida tengsizlikni yaqqol sezish mumkin. Uning fikricha axloq faqat imtiyozli "mumtoz "largagina xos, chunki ular haqiqiy axloqning yagona egalari bo'lganliklari uchun hokimiyat ham ularning qo'llarida bo'lmog'I kerak deydi.

Arastu uch xil tarbiya ya'ni: jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiya aqidalarini is'hlab chiqib, tarbiyaning rivojlanis'higa katta hissa qo'shgan. U jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiya bir-biri bilan uzviy bog'langan deb hisoblaydi. Arastu Platondan farq qilib, bola tarbiyasida oila tarbiyadan chetlas'htirilmaydi. Axloqiy tarbiya beris'h asosan oila zimmasida ekanligini uqtiradi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish joizki, o'z davrida Sharq va G'arb allomalarining axloqiy tarbiya borasidagi fikrlari ma'rifatparvarlarning asarlarida o'z aksini topgan. Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy hamda Abu Rayhon Beruniylar o'qituvchining ma'naviy-axloqiy jihatdan etuk bo'lishlariga alohida ahamiyat qaratadilar. Ularning fikrlaricha, yaxs'hi o'qituvchi bos'hqalardan bir jihati bilan farq qiladi, ya'ni, u o'zi ega bo'lgan bilimlarni yoshlarga beminnat o'rgatadi, har bir ishda ularga namuna bo'la oladi [6].

G‘arb allomalaridan Ushinskiy, Makarenko, Komensiy, Platon, Suqrot, Aristotel kabi g‘arb allomalari o’zlarining pedagogik qarashlari bilan o’z ancha ilgarilab ketganlar. Ularning bu qaras’hlari bir necha asrlardan beri ajdodlarimiz tafakkurini boyitib kelmoq va hozirgi kunda ham ular o’z qiymatini yo’q. Shunga ko’ra, Sharq va G‘arb mutaffakkirlarning o’lmas merosi oilada bolalarning ma’naviy-axloqiy tarbyalashning muhim omili bo’lib qoladi. Shunday ekan biz pedagoglar ta’lim jarayonida tarbiyaning ham uzviyligini ta’minlagan holda talaba yoshlarga ma’naviy-axloqiy tarbiya berib boris’himiz va ularga to’g‘ri yo’lni ko’rsatadi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR

1. A.Malonova, B.Normurodova. “Tarbiyaviy is’hlar metodikasi”. O’quv qo’llanma. Tos’hkent, “FAN” 2008 y.

2. Abu Rayhon Beruniy. Hindoston.- T. Fan, 1966, 25 b.3.

3.Komilov N. Tasavvuf yoki komil inson axloqi. K.1. –T.: Yozuvchi. 1996. S’hayx Aziziddin

4. Nasafiy. Komil inson G‘ N.Komilov tarjimasi. – Turkiston. 2000.y. 1-avgust.

5. Pedagogika T., “O’qituvchi” -1998 .y.

6. Ismoilova Z. Tarbiyaviy s’hlar metodikasi. – T.: Istiqlol, 2003.

7.Shodmonova Sh., Tilobova N. Tarbiyaviy is’hlar uslubiyoti o’quv predmetidan ta’lim texnologiyasi. - T.: TDIU, 2006.

8. Кукушин В.С. Теориуа и методика воспитательной работа. –Ростов наД.: Март, 2004.

9. G‘affarova G.G’. Kreativlik inson kapitalini rivojlantirish omili sifatida. NamDU Ilmiy Axborotnomasi 2024-8-son. 133-137-b

10. G‘affarova G.G’ Kreativlik falsafasi. NamDU Ilmiy Axborotnomasi 2024. 6-son. 280-283-b

11. G‘affarova G.G’ Metaetika paradigmasi // Globallashuv davrida fan, ta’lim va ishlab chiqarishning o’zaro hamkorligi masalalari xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. 737-740-b.

12. Gulamzhanovna, G. G. (2024). The Need for Creativity in the Development of Human Capital. Miasto Przyszłości, 52, 685–690. Retrieved from http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/4698

13. Гаффарова, Г. (2023). Молодежного Сознания В Цифровом Обществе. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 13-17. https://doi.org/10.17605/OSF.IO/HCBVN

14. Gaffarova, G. (2023). Transformations of youth consciousness in a digital society. ISJ Theoretical & Applied Science, 2(118), 1-5.

15. Ibroximov F.A. Talabalarda tahliliy tafakkurni shakllantirish zaruriyati. FarDU Ilmiy Axborotnoma 6 (6), 374-378, 2024

16. Ibroximov F.A TALABALARDA TAHLILIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH ZARURIYATI. Farg'ona davlat universiteti, 168-168, 2024